

DOROTA KORNAS-BIELA*

Annette Textor (2015). *Einführung in die Inklusionspädagogik*. Współpr. Daniela Niestrad, Benjamin Filitz, Jessica Matis, Aukje Rüting, Hannah Zingler. Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt

Inkluzja (włączenie, dołączenie) jest jednym z tematów podejmowanych najczęściej w pedagogice specjalnej i społecznej. Przedstawiciele tych dyscyplin zajmują się m.in. zjawiskiem wykluczenia społecznego oraz sposobami przeciwdziałania mu, zmniejszania jego rozmiarów i skutków, edukacji w kierunku niwelowania przejawów marginalizacji różnych grup społecznych, np. osób starszych, chorych, z niepełnosprawnością, emigrantów. Wskaźniki statystyczne związane z zagadnieniami inkluzji społecznej są regularnie zbierane i publikowane przez Eurostat.

Literatura na temat inkluzji jest na terenie pedagogiki specjalnej bardzo bogata. W literaturze polskiej najczęściej cytowane są prace z kręgu języka angielskiego, dlatego uzasadnione wydaje się przybliżenie treści książki *Einführung in die Inklusionspädagogik* (Wprowadzenie do pedagogiki włączającej) niemieckiej pedagożki Annette Textor, zajmującej się na Uniwersytecie w Bielefeld badaniami empirycznymi nad szkołą, dydaktyką, integracją i rozwojem. Biografia naukowa autorki wskazuje na jej wieloletnie zainteresowanie problematyką integracji oraz inkluzji. Recenzowana monografia jest wynikiem kilkunastoletniej pracy nad tym zagadnieniem i realizacji projektu badawczego w ramach Bielefeld School of Education w Universität Bielefeld we współpracy z autorami ostatniego rozdziału.

Książka składa się z dziewięciu rozdziałów, przy czym osiem jest autorstwa Annette Textor, natomiast autorami rozdziału dziewiątego: „Szkolenie i zawód”

* Dorota Kornas-Biela; Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; tel. + 48 81 4545319; e-mail: dorota@biela.pl

są: Daniela Niestrad, Benjamin Filitz, Jessica Matis, Aukje Rütting i Hannah Zingler. Celem publikacji, jak wskazała sama Textor, jest dokonanie przeglądu aktualnych teoretycznych podstaw i praktycznych modeli inkluzji w szkołach niemieckich (przeprowadzono też porównanie z organizacją inkluzji we Włoszech, Norwegii i Austrii). Książka jest przeznaczona dla studentów pedagogiki, nauczycieli i wychowawców, pedagogów pracujących z osobami z niepełnosprawnością, ale też dla każdej osoby przygotowującej się do zawodu i pracującej w szkole, niekoniecznie takiej, w której uczą się osoby z niepełnosprawnością. Autorka przekonuje, że inkluzja dotyczy nie tylko osób, którymi interesuje się pedagogika specjalna; chodzi o to, aby każdy, kto kończy edukację, miał równe szanse uczestnictwa w życiu społecznym. Publikacja ma być zgodnie z tymi założeniami wprowadzeniem do pedagogiki szkoły włączającej, którą w przyszłości będzie każda szkoła, gdyż społeczeństwo musi funkcjonować na tej zasadzie. Ponadto, inkluzja nie dotyczy jedynie szkół, ponieważ szkoła ma przygotować do życia we włączającym społeczeństwie. Dlatego osoby przygotowujące się do zawodu nauczycielskiego muszą liczyć się z tym, że będą pracowały w przyszłości w szkole zorganizowanej na zasadzie inkluzji. Stąd zagadnienia inkluzji nie da się ograniczyć do problemu pedagogiki specjalnej. Stanowi ono nowe wyzwanie dla procesu profesjonalizacji środowiska pedagogicznego.

Monografia składa się z dwóch części. Część teoretyczna obejmuje trzy rozdziały. W pierwszym z nich autorka podjęła się wyjaśnienia pojęć niepełnosprawności i zdrowia (m.in. w rozumieniu ustaleń przyjętych przez WHO), omówiła przyczyny niepełnosprawności oraz potrzeb specjalnych, skupiła się na wyjaśnianiu terminu bazowego: „inkluzja” oraz innych pojęć, które są z nim związane, zaprezentowała aktualny dyskurs wokół integracji i inkluzji oraz uzasadnienia dla inkluzji. Rozdział drugi został poświęcony problematyce historycznego, społecznego i edukacyjnego kontekstu dotyczącego inkluzji na tle polityki edukacyjnej w Niemczech. Trzeci rozdział teoretyczny przedstawia sytuację dzieci z różnymi potrzebami specjalnymi w szkołach, m.in. dzieci emigrantów, oraz problem inkluzji z punktu widzenia personelu nauczającego, a także postulaty dla polityki inkluzyjnej wynikające z dotychczasowych badań.

Druga część książki, zatytułowana: „Praktyka inkluzji w szkole”, obejmuje cztery rozdziały. Przedstawiono w nich kolejno ogólne problemy związane z diagnostyką, a także organizacją szkoły i procesu nauczania oraz wzajemnej współpracy (np. *pull-out* model, klasy oparte na modelu włączającym – m.in. z wykorzystaniem przykładu szkoły zawodowej w Bielefeld, organizacja inkluzji w szkołach włoskich, norweskich i austriackich), tak aby służyły one coraz lepiej inkluzji. Szczególną uwagę zwrócono na to, jak zasoby wiedzy, badań i doświadczeń pedagogiki specjalnej mogą być przydatne w organizacji środowiska sprzyjającego inkluzji, jak możemy korzystać z doświadczeń innych krajów, aby proces inkluzji w szkołach oraz poziom życia osób o specjalnych potrzebach, a tym samym poziom życia społecznego, mogły być satysfakcyj-

nujące. Kolejny obszerny rozdział poświęcony jest zagadnieniom związanym z dydaktyką w warunkach inkluzji, a więc jej (dydaktyki) różnym teoretycznym modelom bazującym np. na teorii uczenia się (Schulz), krytyczno-konstruktywnym modelu dydaktyki (Klafki), dydaktyce opartej na logice rozwoju (Feuser). W obliczu dużych problemów związanych z użytecznością dotychczasowych koncepcji dydaktycznych w realizacji edukacji włączającej należy uznać ten rozdział za szczególnie istotny. Następnie omówiono postawy wobec inkluzji polegające na akceptacji różnorodności w zarządzaniu klasą i rolę rady klasowej w rozwiązywaniu problemów, metodę tzw. lekcji otwartych i reformatorskie podejścia w pedagogice, a także zasady oceny pracy prowadzonej w warunkach inkluzji (zindywidualizowane badanie wyników w nauce, ich ocena i dokumentacja). Przedostatni rozdział dotyczy zagadnień związanych z osiągnięciami szkoły pracującej w systemie włączającym. Omówiono w nim m.in. problem programu szkolnego jako narzędzia rozwoju ucznia, współpracę między nauczycielami, wspólne lekcje w pionowo zorganizowanym systemie szkolnym. Ostatni rozdział, będący opracowaniem zbiorowym, dotyczy przygotowania zawodowego w kształceniu włączającym. Omówiono w nim regulacje prawne, zespoły uczniowskie organizowane jako małe firmy, formalne przygotowanie oraz staż i szkolenia w firmach uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych, rolę asystentów pracy.

Jako przykład inkluzji autorka podaje szkołę w Bielefeld (Laborschule, Nadrenia Północna Westfalia), która działa na zasadzie „dwóch obiektów pod jednym dachem”, gdyż jest szkołą o charakterze eksperymentalnym (z profilem ukierunkowanym na uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych), a jednocześnie – ośrodkiem naukowym Wydziału Edukacji Uniwersytetu Bielefeld, podlega więc dwóm ministerstwom (edukacji i nauki), jest finansowa z dwóch źródeł i ma Doradcą Radę Naukową powoływaną przez profesorów Wydziału Edukacji. Szkoła jest członkiem założycielem sieci szkół integracyjnych „Patrzyć ponad ograniczeniami”. Jej celem jest wypracowanie nowych metod nauczania i uczenia się. Ma ona specjalny profil pedagogiczny. W pewnym stopniu realizuje idee Johna Deweya i Petera Petersena. Nie ma w niej typowych klas i pomieszczeń klasowych. Dzieci mają większą swobodę ruchu niż na to pozwalają ławki. Niezależnie od wieku oraz problemów sprawnościowych i zdrowotnych (szkoła jest otwarta na różnorodność) dzieci są przydzielone do „grup roboczych”, uczą się albo w dużej sali, która ma różne kąciki tematyczne, albo przebywają w specjalnych przestrzeniach edukacyjnych – np. bibliotece, hali sportowej, ogrodzie, małym zoo, aneksie kuchennym, pokojach, gdzie odbywają się warsztaty tematyczne (np. plastyczne), oraz miejscach, gdzie „hałas jest wyraźnie pożądanym”. Ponadto lekcje często odbywają się w różnych obszarach miasta oraz na łonie przyrody, dzięki czemu również można się czegoś nauczyć.

Dzieci pochodzą z różnych warstw społecznych, odznaczają się różnym stopniem sprawności fizycznej i intelektualnej; zachowana jest proporcja dziewczy-

nek i chłopców. Szkoła obejmuje 10 roczników (od 5. do 15. roku życia, ok. 60 dzieci na jeden rocznik), ale przejście z jednego do następnego jest płynne, gdyż uczenie się przebiega etapami, które łączą kilka roczników, częściowo nakładających się na siebie. Stąd w jednej grupie mogą być dzieci w różnym wieku. Dzięki temu wytwarza się obieg wzajemnej pomocy koleżeńskiej i dziecko może doświadczyć tego, że nie tylko samo potrzebuje pomocy, ale jest też w stanie udzielić jej komuś innemu.

Certyfikaty ze stopniami są wydawane dopiero dla dwóch ostatnich roczników. Proces nauki jest zindywidualizowany – wymagania i oceny są dostosowane do możliwości ucznia. Początkowo edukacja ma charakter zabawowy; później, na wyższych poziomach, dziecko przechodzi do uczenia się różnych przedmiotów na bazie konkretnych doświadczeń. Uczniowie realizują różnorodne małe projekty i jeden duży – roczny. Mogą wybrać profil kształcenia. W ostatnich latach edukacji mają też praktyki w różnych firmach, przedsiębiorstwach lub w placówce edukacyjnej, w której chcieliby kontynuować naukę. Szkoła funkcjonuje jako mała wspólnota i ściśle współdziała z rodziną. Dzięki jej powiązaniu z Uniwersytetem pracownicy naukowcy realizujący projekty badawcze ściśle współpracują z nauczycielami, którzy współuczestniczą w planowaniu tych projektów (są pomysłodawcami tematów) oraz ich realizacji.

Publikacja Annette Textor nie ma charakteru pogłębionej teoretycznej monografii na temat inkluzji w szkołach, lecz stanowi – jak sam tytuł wskazuje – wprowadzenie w tę problematykę. Ma charakter praktycznego przewodnika dla tych, którzy chcą zrozumieć, na czym polega organizacja i funkcjonowanie szkoły opartej na zasadach edukacji włączającej. Potrzeba takich publikacji nie wynika z jakiejś „mody”, tendencji społecznych lub jednostkowej teorii, autorskiego pomysłu edukacyjnego, lecz z faktu zobligowania szkolnictwa w wielu krajach świata do funkcjonowania zgodnie z zasadami inkluzji. Staje się to szczególnie ważne w sytuacji zwiększającej się wielokulturowości i masowej migracji, gdyż coraz większe grupy osób będą narażone na doświadczenie izolacji (z powodu bariery językowej, mentalnej, religijnej), a tym samym – dystansu, dyskryminacji i wykluczenia. Stąd popyt na różne programy, pomysły edukacyjne mające charakter włączający. Ich opracowanie jest potrzebą chwili, znakiem obecnych, a jeszcze bardziej – nadchodzących czasów.

Zamieszczone w książce ryciny, rozpoczynające każdy rozdział, obrazują podjęty w nim problem, ale nie ilustrują niepełnosprawności, przeciwnie – sugerują włączenie ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do grupy innych dzieci. Ponadto, książka napisana jest językiem uwzględniającym wytyczne polityki równościowej. Autorka za każdym razem, gdy to jest możliwe, różnicuje końcówki rzeczowników wskazujące na płeć, np.: „uczeń i uczennica”, „nauczyciele i nauczycielki”.

Do watorów recenzowanej książki można zaliczyć bardzo szczegółową i logicznie uporządkowaną strukturę, a tym samym – czytelny spis treści. Ta prze-

rzysta struktura publikacji ułatwia korzystanie z zawartego w niej materiału oraz porządkuje wiedzę czytelnika. Ponadto, na zakończenie każdego rozdziału zamieszczona jest bogata literatura przedmiotu oraz zadania dla czytelnika, dzięki czemu książka skłania do dalszych refleksji, poszukiwań, własnej pracy nad omawianym zagadnieniem – motywuje do samokształcenia. Aby zilustrować praktyczny charakter tej książki, w dalszej części recenzji zostaną podane przykładowe zadania. Mogą one stanowić inspirację dla osób piszących prace naukowe, zwłaszcza z zakresu pedagogiki społecznej i specjalnej, aby oprócz prezentowania zagadnień teoretycznych autorzy stwarzali czytelnikom możliwość wykorzystywania merytorycznej zawartości do optymalizacji własnej pracy zawodowej, zmiany postaw i przyzwyczajzeń, wdrożenia nowych pomysłów, uchronienia się przed wypaleniem zawodowym.

Przykłady zadań sformułowanych na zakończenie pierwszego rozdziału recenzowanej publikacji obrazują ich inspirujący charakter: „1. Uzasadnij, dlaczego we współczesnej pedagogice szkolnej nie używamy pojęcia «niepełnosprawny», ale «uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi»? Wyjaśnij to na przykładzie pojęcia «trudności w uczeniu się». 2. Czy zgadzasz się z opinią, że inkluzja jest tylko pewną wizją, ale nigdy nie będzie w pełni osiągnięta? Czy odnosi się to również do integracji? Uzasadnij swoją opinię. 3. Zastanów się na podstawie własnego doświadczenia nad wspólnymi lekcjami w szkole – na czym polegałyby zajęcia organizowane na zasadzie integracji, a na czym – na zasadzie inkluzji. Wytlumacz, dlaczego tak sądzisz. 4. Co myślisz na temat zdania: «Wszyscy ludzie różnią się i są w jakimś stopniu niepełnosprawni. Niepełnosprawność jest koniecznością». Uzasadnij pogląd za i przeciw”.

Rozdział o organizacji szkoły kończą m.in. następujące zadania: „1. Jakie są podstawowe formy organizacyjne edukacji włączającej? 2. Na czym polega różnica między klasą integracyjną a potrzebami podstawowej opieki zdrowotnej? 3. Na czym polega realizacja zasady sprawiedliwości w Laborschule w Bielefeld?”.

Najdłuższy rozdział, poświęcony dydaktyce, podsumowany został m.in. takimi zadaniami: „1. Jakie zasady dydaktyczne Feusera są centralne dla edukacji włączającej? 2. Pomyśl, w jaki sposób mógłbyś wdrożyć te zasady w swoim nauczaniu, na jakie natknąłbyś się problemy, trudności, a jakie widziałbyś korzyści, szanse? 3. W jaki sposób wdrożyłbyś wyniki diagnozy dotyczącej wsparcia uczniów do swojej praktyki? Opisz to na przykładzie”.

Na zakończenie ostatniego rozdziału przed czytelnikiem postawione są określone zadania, m.in.: „1. Podaj przykłady edukacji wyłączonej i włączającej. 2. Podaj plusy i minusy (coś dobrego i coś złego) szkolenia zawodowego (przygotowania do zawodu) osoby z niepełnosprawnością w warunkach edukacji wyłączonej. 3. Pomyśl, bazując na swoich doświadczeniach, jak wprowadzić przygotowanie zawodowe do szkoły integracyjnej, wybierz typ szkoły i opisz, jakie środki i w jakim porządku czasowym powinny być podjęte. Uzasadnij swoje decyzje”. Nie sposób przytoczyć w recenzji wszystkich przykładów zadań

zawartych w książce, ale już te podane udowadniają, że poprzez sam sposób ich sformułowania mają one dla czytelnika wartość dydaktyczną.

Publikacja Annette Textor zainteresuje osoby, które chciałyby poszerzyć swoją wiedzę o niemieckich doświadczeniach związanych z uczeniem integracyjnym i włączającym. Zawiera wiele ciekawych zestawień, porównań i uzasadnień. Warto korzystać z doświadczeń naszych sąsiadów, aby w namyśle nad inkluzją i praktycznym wprowadzaniem jej zasad w życie uwzględnić dorobek innych krajów, a przez to uchronić się przed niektórymi błędami. Lektura recenzowanej pracy uświadamia, że pytanie, jak zapewnić wszystkim inkluzyjne środowisko życia, wciąż pozostaje otwarte; również w Niemczech trwają dyskusje na ten temat oraz prowadzona jest krytyczna analiza zarówno dotychczasowych teoretycznych rozważań, jak i praktycznych zastosowań zasad „szkoła dla każdego” i „społeczeństwo dla każdego” (por. artykuł Kornelii Czerwińskiej z 2014 r. poświęcony przeglądowi czasopisma *Zeitschrift für Inklusion* 2013, w: *Człowiek – Niepełnosprawność – Społeczeństwo*, 1(23), 129–137).

Recenzja została napisana podczas pobytu Autorki na stażu naukowym w Hochschule der Bundesagentur für Arbeit, Mannheim, Niemcy (2015). Staż realizowany i finansowany w ramach projektu: „Najlepsze praktyki” w strategicznej transformacji KUL, nr umowy projektu: UDA-POKL.04.01.01-00-113/10-00.